

УДК 343.3

І. А. Вартилецька,

канд. юрид. наук, доц., професор
кафедри кримінального права
Національного університету
внутрішніх справ;

С. В. Безпалько,

здобувач кафедри кримінального
права Національного університету
внутрішніх справ

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ДОКУМЕНТООБІГУ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНУ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

У статті проведено кримінально-правову характеристику предмета та суб'єкта складання чи видачі завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків. Сформульовано позицію щодо родового та безпосереднього об'єкта злочинного складання чи видачі завідомо підроблених офіційних документів працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

***Ключові слова:** предмет злочину; офіційні документи; складання, видача підробленого документа; особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.*

Постановка проблеми. Об'єкт злочину, як базовий поряд з іншими елемент складу злочину, виступає одним із найважливіших чинників криміналізації суспільно небезпечних діянь. Юридичний аналіз кожного злочину починається з дослідження об'єкта складу злочину. На сьогодні питання визначення родового та безпосереднього об'єктів значної кількості злочинів потребують суттєвої теоретичної розробки, переосмислення місця окремих об'єктів у системі їх видів. Що стосується злочинних діянь у сфері документообігу, вчинених такими спеціальними суб'єктами, як працівник юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватний підприємець, аудитор, експерт, оцінювач, адвокат або інша особа, яка здійс-

нює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, віднесення їх до злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, на наш погляд, не виглядає обґрунтованим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідження проблем кримінально-правової характеристики окремих категорій злочинів у цілому та злочинів, які вчиняються у сфері документообігу, підроблення офіційних документів, їх збуту та використання підроблених документів зокрема, зробили такі автори, як П. П. Андрушко, М. О. Буртовий, Ю. П. Дзюба, Л. В. Дорош, О. О. Дудоров, О. О. Жижиленко, В. А. Клименко, О. Л. Кобилянський, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, І. М. Осика, М. І. Панов, Н. М. Па-расюк, Р. Б. Семенов, Н. О. Тимошенко, С. С. Тучков, М. І. Хавронюк, М. І. Фіалка, Ю. Чирський, О. А. Чумаков, С. Д. Шапченко, Н. М. Ярмиш.

Мета статті полягає у з'ясуванні змісту об'єкта складання чи видачі працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків.

Основні результати дослідження. Наукою кримінального права напрацьовано низку концепцій щодо розуміння об'єкта злочину та визначення його змісту, структури. Зокрема, як об'єкт злочину науковці розглядають: суспільні відносини; суб'єктивні права особи; норми права в їх реальному бутті; цінності як умови здорового існування суспільства; сфери життєдіяльності людей; людина; охоронювані законом цінності; охоронювані нормами права життєві інтереси; правові блага; конкретні відносини, речі та стани осіб чи

речей; матеріальні та нематеріальні цінності; суспільні інтереси; охоронювані кримінальним правом блага тощо.

Протягом багатьох десятиріч переважала точка зору (і залишається достатньо поширеною і нині), за якою об'єктом злочину є суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Прихильниками такої концепції є Я. М. Брайнін, С. Б. Гавриш, В. К. Глистин, А. Ф. Кістяківський, М. Й. Коржанський, Є. В. Лащук, Б. С. Нікіфоров, А. А. Піонтковський, В. Я. Тацій, А. Н. Трайнін, Е. А. Фролов та ін.

Проаналізувавши сформульовані у кримінально-правовій теорії концепції щодо сутності об'єкта злочину, вважаємо, що всі перелічені у них категорії є відображенням окремих елементів всієї сукупності суспільних відносин. Незважаючи на певні розходження у визначенні істотних ознак об'єкта злочину, у науці кримінального права, на нашу думку, найбільш прийнятною є точка зору, згідно з якою визначальною ознакою об'єкта будь-якого злочину є суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом.

Усі відносини (їх структурні елементи) перебувають у нерозривному діалектичному взаємозв'язку та взаємодії, а тому неможливо посягнути на одні з них, не зачіпаючи певною мірою інших. Звичайно, при кваліфікації того чи іншого діяння через аналіз структурних елементів суспільних відносин ми виділяємо на перший план ті блага, інтереси чи цінності, яким насамперед було заподіяно шкоди. Науковцями обґрунтовано вважається, що розглядати такі категорії окремо одну від одної не можна, хіба що лише теоретично і зі значною часткою умовності, оскільки насправді вони взаємозалежні та взаємодіють між собою¹.

На сьогодні викликає зауваження і вимагає вирішення питання щодо визначення родового та безпосереднього об'єкта злочину, закріпленого в ч. 2 ст. 358 КК, де передбачено кримінальну відповідальність за складання чи ви-

¹ Кочерова Н. О. Зловживання впливом: соціальна обумовленість криміналізації та характеристика складу злочину : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. О. Кочерова ; Держ. наук.-досл. ін-т МВС України. – К., 2014. – С. 61.

дачу працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків.

У науці кримінального права існує достатньо обґрунтована думка, що місцезнаходження в Особливій частині КК норм про злочини, способом вчинення яких є підроблення, має визначатись тим об'єктом, якому спричиняється шкода від такого діяння². Стаття 358 КК включає два самостійні склади злочинів, передбачені відповідно першою та другою частинами цієї статті. Аналіз ознак складу злочину, передбаченого в ч. 2 ст. 358 КК свідчить, що складання чи видача уповноваженими на надання публічних послуг особами завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, є злочином, який за характером суспільної небезпечності, особливостями предметів, спрямованістю злочинного діяння та колом суб'єктів, які його вчиняють, заподіє шкоду в першу чергу саме встановленому правовому та організаційному порядку здійснення та надання публічних послуг. І лише на другому місці перебувають інтереси діловодства – встановлений порядок ведення та використання офіційних документів³, який є додатковим обов'язковим об'єктом злочину.

Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа з метою використання, збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут (ч. 1 ст. 358 КК),

² Тучков С. С. Підроблення як спосіб вчинення злочину : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. С. Тучков ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2005. – С. 8.

³ Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем : навч. посіб. / В. В. Коваленко. – К. : Алерта, 2015. – С. 391.

навпаки, – має основним об'єктом встановлений порядок ведення та використання офіційних документів.

Норми, передбачені статтями 357 та 358 КК, правники відносять до кримінальних правопорушень проти достовірності документів, штампів, печаток і розглядаються як важлива законодавча гарантія здійснення і захисту прав та законних інтересів фізичних осіб та організацій, важлива передумова інформаційного забезпечення правомірної управлінської діяльності⁴. Можна погодитись із позицією Н. М. Парасюка, який логічним вважає розміщення складів злочинів, предметом яких визнаються документи, бланки, штампи і печатки, у розділах Особливої частини КК України залежно від сфери охоронюваних суспільних відносин для забезпечення функціонування яких створюються ці предмети зі спеціальним правовим режимом. Розкриваючи ознаки документа, науковець із загального масиву документів, бланків, штампів, печаток, які перебувають в обігу, виділяє категорію офіційних документів, яка перебуває під особливою охороною держави. Безпосереднім об'єктом складів злочинів, передбачених статтями 357 і 358 КК України він вважає суспільні відносини у сфері встановленого порядку поведження з офіційними документами, бланками, штампами і печатками, а також приватними документами, що перебувають в офіційному обігу⁵.

Фахівці в галузі кримінального права дотримуються узгодженої позиції, визначаючи коло суспільних відносин, які складають безпосередній об'єкт складів злочинів, передбачених статтями 357 та 358 КК, через ознаки предмета складу злочину. При цьому зазначається, що кримінальний закон охороняє в першу чергу інформацію, яка перебуває в управлінських відносинах. З огляду на таке твердження Н. М. Парасюк пропонує виділити для складів злочинів, передбачених статтями 357 і 358 КК України, спільний ви-

⁴ Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг.ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіге, 2014. – С. 849–850.

⁵ Парасюк Н. М. Родовий та безпосередній об'єкти складів злочинів, передбачених ст. ст. 357 і 358 КК України / Н. М. Парасюк // Митна справа. – 2011. – № 2(74). – Ч. 2. – С. 314–320.

довий об'єкт, яким, на його думку, мають визнаватися суспільні відносини з інформаційного забезпечення управління у сфері документообігу⁶.

Віднесення злочину до тієї чи іншої групи злочинних посягань значною мірою обумовлюється його родовим об'єктом. Особливості формування розділу XVII Особливої частини КК України відображені й у теорії кримінального права. Визнано, що злочини у сфері службової діяльності посягають на два родових об'єкта: перший – суспільні відносини, що визначають і регулюють зміст правильної роботи апарату органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних та комунальних підприємств, установ або організацій щодо реалізації завдань, які стоять перед цими органами⁷; другий – суспільні відносини, що визначають і регулюють зміст правильної роботи апарату підприємств, установ чи організацій недержавних форм власності щодо реалізації завдань, які стоять перед ними⁸.

У чинній редакції КК цей розділ включає злочини двох видів: такі, що вчиняються у сфері службової діяльності та діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, різними суб'єктами: публічними та приватними службовими особами, особами, які не є службовими. На цю особливість звертає увагу Т. І. Слуцька, яка обґрунтовує свою думку, посилаючись на Конвенцію ООН проти корупції, де окремо передбачено заходи протидії корупційним діянням у публічному (ст. 7) та приватному секторах (ст. 12), а також на результати проведеного дослідницею аналізу кодифікованих актів зарубіжних країн⁹.

При дослідженні окремих складів злочинів науковці вказують на специфічність структури розділу XVII Особливої частини КК України. Так, родовим об'єктом зловживання впливом (ст. 369² КК), як і інших злочинів, передбаче-

⁶ Парасюк Н. М. Родовий та безпосередній об'єкти складів злочинів, передбачених ст. ст. 357 і 358 КК України. – С. 8.

⁷ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джузи, А. В. Савченка. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 845.

⁸ Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Г. Хашев ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2007. – С. 13.

⁹ Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. І. Слуцька ; Держ. наук.-досл. ін-т МВС України. – К., 2010. – С. 92.

них цим розділом і пов'язаних із наданням публічних послуг, Н. О. Кочерова вважає суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням службовою особою або особою, яка надає публічні послуги, діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить нормальну (правильну) роботу державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг¹⁰. Дійсно, злочини у сфері професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг, посягають на встановлений порядок здійснення уповноваженими на надання таких послуг особами своїх повноважень, тим самим заподіюючи істотну шкоду охоронюваним законом правам (свободам) та інтересам окремих громадян, державним чи суспільним інтересам або інтересам юридичних осіб. Такі злочини, як зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК), підкуп особи, яка надає публічні послуги (частини 3 і 4 ст. 368⁴ КК) та складання чи видача працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків (ч. 2 ст. 358 КК), належать до однієї категорії злочинів, яких поєднує єдиний основний об'єкт. Це суспільні відносини у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Публічні послуги – це всі послуги (державні, муніципальні (комунальні); адміністративні та інформаційні тощо), що надаються публічним (державним та самоврядним) сектором: органами державної влади, органами місцевого самоуправління, підприємствами, установами, організаціями, які пере-

¹⁰ Кочерова Н. О. Зловживання впливом: соціальна обумовленість криміналізації та характеристика складу злочину : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. О. Кочерова ; Держ. наук.-досл. ін-т МВС України. – К., 2014. – С. 67.

бувають в їх управлінні, а також іншими суб'єктами, спрямовані на захист чи задоволення суспільних інтересів, прав та інтересів фізичних або юридичних осіб. Необхідність забезпечення кримінально-правового захисту професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, обумовлюється соціальним значенням таких послуг, адже, на відміну від суто професійних, вони мають юридично значущий характер, оскільки підтверджують чи посвідчують певні події, явища або факти, які, у свою чергу, породжують чи здатні породити явища та наслідки правового характеру.

У контексті визначення родового та безпосереднього об'єкта виникає потреба у проведенні поглибленого аналізу змісту поняття предмета складання чи видачі працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків. Можна підтримати позицію науковців, які наголошують на необхідності уточнення законодавчого визначення поняття «офіційний документ», що є громіздким, складним для сприйняття і переобтяжене деякими зайвими ознаками. При цьому використовувати напрацювання кримінально-правової доктрини і здобутків документознавства¹¹. На сьогодні на формування поняття та змісту документа як предмета певної категорії злочинів впливає позиція судової практики. Так, ордер приватного адвоката неправильно був оцінений судом першої інстанції як офіційний документ, що потягло за собою помилкову кваліфікацію, а згодом і скасування постановленого вироку судовою колегією у кримінальних справах Верховного Суду України¹².

¹¹ Дудоров О. Офіційний документ. Аналіз правових позицій Верховного Суду України щодо цього поняття / О. Дудоров, Г. Зеленов // Юрид. вісник України. – 2015. – № 41. – С. 18–19.

¹² Рішення Верховного Суду України : щорічник. – К. : Ін Юре, 2002. – С. 14.

Розгорнуту характеристику змісту та властивостей офіційного документа наводить Ю. П. Дзюба. На думку науковця, офіційний документ як носій інформації, матеріальний (електронний) предмет, що виходить від органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності; має формальну визначеність. Документ містить інформацію про факти, що мають юридичне значення. Він складається уповноваженими суб'єктами в межах своєї компетенції, з дотриманням у необхідних випадках встановленого законом порядку прийняття¹³.

Підкреслюючи важливість суб'єкта злочину, науковці вказують, що саме суб'єкт підроблення є основною розмежувальною ознакою кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1 і 2 ст. 358 КК¹⁴.

Якщо суб'єкт злочину за ч. 1 ст. 358 КК є загальним, то у ч. 2 цієї статті суб'єкт спеціальний. Це працівник юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Мова йде про широке коло осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, і мають передбачені законом повноваження на складання та видачу офіційних документів, що посвідчують певні факти, мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків. Ці ж особи є суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Висновок. На підставі викладеного можна констатувати, що родовим об'єктом злочинного складання чи видачі працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійс-

¹³ Дзюба Ю. П. Офіційний документ як предмет злочину, передбаченого ст. 357 КК України / Ю. П. Дзюба // Держава і право. – Вип. 35. – К., 2007. – С. 513–520.

¹⁴ Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. – С. 856.

нює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, є врегульована правовими нормами діяльності осіб, які надають публічні послуги. Безпосереднім об'єктом злочину виступають охоронювані законом права, інтереси окремих громадян, юридичних осіб, держави та суспільства у сфері документообігу. Визначення родового та безпосереднього об'єкта з вищевикладеними ознаками та змістом дозволяє віднести склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 358 КК України, до злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, включених до Розділу XVII Особливої частини КК.

Вартилецкая И. А., Безпалько С. В. Объект преступлений, совершаемых в сфере документооборота лицами, осуществляющими профессиональную деятельность, связанную с предоставлением публичных услуг

В статье осуществлено уголовно-правовую характеристику предмета и субъекта состава и выдачи заведомо поддельных официальных документов, удостоверяющих определенные факты, имеющие правовое значение, или предоставляющих определенные права, или освобождающих от обязательств. Сформулировано позицию о родовом и непосредственном объекте преступного состава и выдачи заведомо поддельных официальных документов работником юридического лица любой формы собственности, не являющимся должностным лицом, или иным лицом, осуществляющим профессиональную деятельность, связанную с предоставлением публичных услуг.

Ключевые слова: предмет преступления, официальные документы, составление, выдача поддельного документа; лицо, осуществляющее профессиональную деятельность, связанную с предоставлением публичных услуг.

Vartyletska I. A., Bezpalko S. B. Object of crimes committed by persons authorized to issue or certify official documents

In the article speaks about criminal law characteristic of subject and offender is given. Its making, issuing of a knowingly forged document that certify some facts. Those facts should have legal significance, provide specific rights, release from duties. We formulate position on the object of crime group and direct object of making, using forged document by an employee of a legal entity of any ownership form and it is not official, individual entrepreneur, auditor, expert, appraiser, lawyer or other person authorized to issue or certify official documents.

Key words: subject of crime, official documents, making, using of forged document, person authorized to issue or certify official documents.